

موضوع مقاله: چالش‌های تربیت دینی خانواده معاصر در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

فاطمه احمدنژاد^۱

چکیده

تربیت دینی همواره از دغدغه‌های بنیادین خانواده‌های متدین بوده است، زیرا خانواده نخستین و مؤثرترین نهاد اجتماعی در شکل‌گیری باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های دینی فرزندان محسوب می‌شود. با این حال، تحولات فرهنگی و اجتماعی عصر حاضر موجب شده است تا نقش تربیتی خانواده با چالش‌ها و تهدیدهای متعددی مواجه گردد. مسئله‌ی اصلی پژوهش حاضر، بررسی مهم‌ترین چالش‌های تربیت دینی در خانواده‌ی معاصر از منظر اندیشه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است. هدف این پژوهش، تبیین ابعاد و عوامل تضعیف‌کننده تربیت دینی در خانواده و ارائه‌ی راهکارهایی برای تقویت ایمان نسل جوان بر پایه‌ی رهنمودهای رهبری می‌باشد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تحلیل محتوای کیفی در بیانات، پیام‌ها و سخنرانی‌های رهبر معظم انقلاب انجام گرفته است. ابتدا مفهوم تربیت دینی و جایگاه خانواده در فرایند جامعه‌پذیری دینی تبیین گردید، سپس با استخراج داده‌ها از منابع گفتاری و مکتوب، چالش‌های اصلی شناسایی و تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین چالش‌های تربیت دینی در خانواده‌ی معاصر عبارت‌اند از: جنگ روانی و رسانه‌ای دشمنان علیه باورهای دینی، ترویج سبک زندگی غربی، گسترش فساد اخلاقی و تهاجم فرهنگی سازمان‌یافته. این عوامل موجب تضعیف ایمان، بی‌ثباتی هویت دینی و کاهش نفوذ خانواده در تربیت معنوی فرزندان می‌شوند. در نتیجه، بر اساس اندیشه‌های مقام معظم رهبری، تقویت بنیان اعتقادی خانواده، ارتقای سواد رسانه‌ای والدین، ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی و بازتولید گفتمان تربیت دینی در نظام آموزشی و فرهنگی کشور از مهم‌ترین راهکارهای مقابله با این چالش‌ها به‌شمار می‌آیند.

^۱ دانش پژوه سطح سه پژوهشکده زن و خانواده قم .

f.ahmadnejhad@gmail.com

۰۹۹۰۴۳۹۲۱۷۴

بنابراین، آگاهی خانواده‌ها از این تهدیدات و بازسازی نقش تربیتی آن‌ها در پرورش نسل مؤمن و متعهد، ضرورتی انکارناپذیر در شرایط کنونی جامعه اسلامی است. کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اندیشه، تربیت، تربیت دینی، چالش‌ها، خانواده معاصر، مقام معظم رهبری.

آدمی دارای قابلیت‌های متفاوتی است که با رشد و تربیت آنها شخصیتی جدید می‌سازد. بُعد روحانی انسان در کنار اراده برای به‌فعلیت رساندن گوهرهای درونی خویش نیازمند به تعلیم و تربیت نیز هست. لذا، برای استفاده بهینه از بُعد روحی خویش نیازمند به تربیتی صحیح است؛ زیرا در حقیقت، تربیت همان به‌فعلیت رساندن استعدادهای درونی فرد است. رفتار همه جانداران، مبتنی بر هدف است و انسان بیش از هر موجود زنده دیگر، هدف‌جو و هدف‌گرا است. بالاترین هدف نیز رسیدن به سعادت است که در سایه تربیت صحیح، این امر شدنی است. از این‌رو، هر فردی در هر نظام و جامعه‌ای، هدف‌های تربیتی ویژه‌ای دارد و تمام برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌های تربیتی، برای رسیدن به آن اهداف می‌باشد. بعضی جوامع، هدف تربیت‌شان رشد روحی-روانی و اخلاقی افراد جامعه است و بعضی دیگر، اهدافی مادی دارند. عوامل مختلفی چون ملیت، اوضاع اقتصادی، عقاید و سنن، میزان پذیرش افکار و عقاید، سوابق سیاسی و... می‌توانند در چگونگی تشکیل سیستم تربیتی مؤثر باشند. در دین مقدس اسلام، والاترین هدف نظام تربیتی، نزدیکی جستن به خدا است. در دین مبین اسلام، والاترین هدف تربیت، تقرب به خداوند است. از منظر قرآن کریم، تربیت دینی انسان را به شناخت همه‌جانبه از خویشتن، جامعه‌ی اسلامی، جهان آفرینش و خالق آن فرا می‌خواند تا بر پایه‌ی این شناخت، مسئولیت‌های اجتماعی خود را به‌درستی ادا کرده و پروردگار را آگاهانه عبادت کند. با توجه به اینکه خانواده نخستین محیط تعلیم و تربیت و بستر پرورش فضایل اخلاقی است و سنگ‌بنای اخلاق در آن نهاده می‌شود، آگاهی والدین در زمینه‌ی تربیت دینی ضرورتی اساسی دارد. از این‌رو، پرداختن به چالش‌های تربیت دینی در خانواده‌ی معاصر و بررسی راهکارهای مقابله با آن‌ها امری اجتناب‌ناپذیر است. بررسی اندیشه‌های امام خمینی (ره) و رهبر معظم انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که ایشان همواره تربیت دینی در خانواده را از اساسی‌ترین و حساس‌ترین مسائل فرهنگی و اجتماعی جامعه اسلامی دانسته‌اند. در شرایط کنونی که خانواده‌ها با فشارهای روانی، رسانه‌ای و فرهنگی ناشی از گسترش سبک زندگی غیردینی و تضعیف ارزش‌های اخلاقی مواجه‌اند، توجه به تربیت دینی فرزندان بیش از هر زمان دیگری ضرورت دارد. از این منظر،

بازسازی نقش تربیتی خانواده و تقویت ایمان و هویت دینی نسل جدید از مهم‌ترین راهبردهای پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی و اخلاقی در جامعه امروز به شمار می‌آید.

Commented [A1]: این ارجاع در منابع پایانی نیست

میرزایی و نوروزی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از منظر مقام معظم رهبری»، فضائل اخلاقی مؤثر در تربیت اخلاقی از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. شوبکلانی (۱۳۸۰)، نیز در پژوهشی با عنوان «تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری»، به تربیت دینی در بستر حوزه‌های علمیه و خانواده که از اساسی‌ترین نهادهای تربیتی و تأثیرگذار در این زمینه‌اند، پرداخته‌اند. رمزی و حاجیلو (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «معنویت در خانواده در کلام رهبری»، به نقش خانواده در آرامش روانی و روحی جامعه اشاره نموده و پس از آن به تعریف مختصری از معنویت در خانواده و عوامل تأثیرگذار بر آن از نظر مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. هرچند تحقیقات بسیاری در زمینه نقش خانواده در تربیت فرزند انجام شده، اما چالش‌های خانواده معاصر و نقش تربیت دینی در عبور از آنها در زمینه تربیت فرزند بررسی نشده است. در این نوشتار، برای تحلیل هریک از این چالش‌ها از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. ابتدا هریک از چالش‌ها به تفصیل توضیح داده شده و سپس، با استناد به سخنان مقام معظم رهبری بررسی می‌گردد. بنابراین، نوشته حاضر می‌کوشد با توجه به اندیشه مقام معظم رهبری، چالش‌های تربیت دینی خانواده معاصر را بررسی و دیدگاه اسلام را در این زمینه تبیین کند.

۱- مفاهیم

اتّکای مفهومی این پژوهش بر واژه مرکب «تربیت دینی» است؛ ابتدا به تعریفی از آن و بیان چالش‌های خانواده در عصر حاضر، از منظر لغت‌شناسی و سپس در اندیشه مقام معظم رهبری پرداخته می‌شود.

الف) تربیت

واژه تربیت، ترجمه واژه عربی «التربیه» و مصدر باب تفعیل است که واژه‌شناسان در تعیین ریشه آن اختلاف نموده و به دو ریشه «ربو» و «ربب» اشاره کرده‌اند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۱۲۶؛ ابن فارس، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۴۳۸۳؛ طریحی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۱۳۸). با توجه به معنا و

Commented [A2]: شماره جلد درج شود

Commented [A3R2]: انجام شد

مفهوم تربیت انسان، مفهوم و واژه تربیت بر پرورش استعدادهای آدمی دلالت می‌کند (ابوطالبی، ۱۳۸۳، ص ۱۷). «ر ب ب» در لغت به معنای آقا، مالک، رئیس، صاحب و خالق، مدبّر و مربی است. بر این اساس، تربیت به معنای نظارت کردن، سرپرستی و رهبری کردن و پروراندن و به کمال رساندن شیء است (ابن فارس، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۳۸۱). بیشتر لغت‌دانان، واژه «تربیت» را از همین ریشه مشتق دانسته‌اند. سخن جامع در تعریف اصطلاحی تربیت در نزد اندیشمندان اسلامی، شکوفا نمودن و به فعلیت رساندن استعدادهای ذاتی انسان و ایجاد تعادل و هماهنگی در آنها جهت رسیدن به کمال مطلوب است (میرعرب، ۱۳۹۵، ص ۲۶). تعاریف فوق، حاکی از آن است که انسان استعدادهای نهفته‌ای دارد که تا تربیت، صحیح نباشد این استعدادها شکوفا نمی‌گردد و انسان برای رسیدن به اسرار درونی خویش باید بداند که چه توانایی‌هایی دارد.

ب) تربیت دینی

Commented [A4]: در منابع پایانی ۱۳۹۵ درج شده

Commented [A5R4]: صحیح است

واژه «دین» از نظر زبان‌شناسی اسم مصدر است و ریشه آن «د، ی، ن» است؛ (مصطفوی، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۲۶۹) و در لغت، دارای معانی گوناگون و گاه متضادی است؛ طاعت، کيفر، پاداش، قضاوت، عادت و خلق و خوی، از این معانی‌اند (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۵۷۲-۵۷۴). برخی واژه‌پژوهان ریشه «د، ی، ن» را در اصل به معنای خضوع و انقیاد در برابر برنامه یا مقرراتی معین دانسته و معتقدند معانی طاعت، تعبّد، محکوم و تسلیم شدن در برابر یک فرمان، داوری، قانون، کيفر و پاداش به آن معنای اصلی نزدیک‌اند (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۹۵، ج ۱۳، ص ۲۰۶). درباره مفهوم دین، تعاریف بسیار متفاوت و متعارضی بیان می‌شود که گاه حتی آیین‌های انسان‌پرستانه و غیرمعتقد به خدا را نیز دربرمی‌گیرد. ولی آنچه اهمیت دارد، روشن شدن مفهوم اصطلاحی کلمه دین است و روح کلی این واژه، عقاید صحیح و دستورهای اخلاقی و حقوقی برخاسته از مصالح و مفاسد واقعی حیات انسان را دربردارد؛ که پیروی از آنها کمال حقیقی و توسعه وجودی انسان را پدید می‌آورد (ابوترابی‌ان، ۱۳۹۲، ص ۴۳). به بیان دیگر، دین در اصطلاح به مجموعه برنامه‌های عملی هماهنگ با جهان‌بینی که انسان برای رسیدن به سعادت خود آن را وضع می‌کند و یا از دیگران می‌پذیرد، اطلاق می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۸، ص ۲-۳). با توجه به تعریفی که از تربیت و دین ارائه شد، تربیت دینی بدین معنا است که افراد به گونه‌ای آراسته و پیراسته شوند که شخصیت آنها با مقاصد مطرح شده در قرآن و روایات

منابع

قرآن کریم.

ابن فارس، ابی الحسین احمد (۱۳۸۹). معجم مقاییس اللغة. عبدالسلام محمد هارون. قم: دارالکتب الاسلامیه، ج ۲.

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر، ج ۵.

ابوترابیان، فاطمه (۱۳۹۲). بررسی سبک زندگی غربی. قم: پژوهشکده باقرالعلوم (ع).

ابوطالبی، مهدی (۱۳۸۳). تربیت دینی از دیدگاه امام علی (ع). قم: انتشارات مؤسسه امام خمینی.

ادیب، مریم (۱۳۹۰). تربیت دینی کودکان و نوجوانان: نکته‌ها و روش‌ها. تهران: نشر موسسه فرهنگی منادی تربیت، چاپ سوم.

افتخاری، اصغر (۱۳۹۳). دانشنامه حقوق نرم. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

بانکی پورفرد، امیرحسین؛ قماشچی، احمد (۱۳۸۰). تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری. تهران: تربیت اسلامی، ج ۱.

بیدی، فاطمه؛ شریفی‌نیا، محمدحسین؛ حاتمی، محمد (۱۳۹۶). تاثیر فضای مجازی بر سبک زندگی. بی‌نا.

پاستر، مارک (۱۳۷۸). عصر دوم رسانه‌ها. تهران: انتشارات موسسه ایران، چاپ دوم.

تجویدی، نسرین (۱۴۰۱). تعلیم و تربیت کودک. تهران: برگ و باد.

خسروانی، هنگامه (بی‌تا). پیامدهای رسانه و ناتو فرهنگی بر حجاب. دانش انتظامی خراسان

شمالی.

Commented [A10]: دوره و شماره مجله درج شود

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

رستگاران، علیرضا (۱۳۸۲). *تجمل‌گرایی از دیدگاه اسلام*. قم: انتشارات مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران.

رشیدپور، مجید (۱۳۸۳). *تربیت کودک از دیدگاه اسلام*. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان. مزی، ص. و حاجیلو، ج. (۱۳۹۳). *معنویت در خانواده در کلام رهبری*. نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی، مرودشت.

شوبکلانی، س. (۱۳۸۰). *تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری*. تهران: نشر تربیت اسلامی، وزارت آموزش و پرورش.

شریفی، احمدحسین (۱۳۹۸). *همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی)*. تهران: دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد نمایندگی مقام رهبری در دانشگاه).

طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۸۸). *شیعه در اسلام*. قم: موسسه بوستان کتاب.

طریحی، فخرالدین (۱۳۶۵). *مجمع البحرین*. تهران: مکتبه مرتضوی، ج ۲.

قائم‌ی، علی (۱۳۶۷). *تربیت و سازندگی*. قم: امیری.

کریمی‌نیا، محمدمهدی و همکاران (۱۴۰۰). *واکاوی بایدها و نبایدهای اخلاقی فضای مجازی*. پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۴(۳۷).

کریمی، نصرت‌الله (۱۳۷۲). *اصلاح روابط خانواده*. تهران: آثار.

مردانی گیوی، اسماعیل (۱۳۸۱). *جهانی شدن و هویت ملی*. *اطلاعات سیاسی و اقتصادی*، شماره ۱۷۹-۱۸۰.

مرکز فرهنگ و معارف قرآن (بی‌تا). *دایره‌المعارف قرآن کریم*. قم: نشر بوستان کتاب، ج ۱۳.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۱). *تهاجم فرهنگی*. قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

مصطفوی، حسن (۱۳۸۶). *التحقیق فی کلمات القرآن کریم*. تهران: موسسه الطباعة و النشر وزارة الثقافة و الارشاد اسلامی، ج ۳.

معین، حسن (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر.

مک کوئیل، دنیس (۱۳۸۰). مخاطب‌شناسی. ترجمه مهدی منتظر قائم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

مهرپور، م.، احمدی، ف.، و رضایی، س. (۱۳۹۹). اخلاق و هنجارها در فضای مجازی: تحلیل اجتماعی و تربیتی. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

موسوی، سید علی اصغر (۱۴۰۰). فاطمه مادر تمام خوبی‌ها. تهران: انتشارات موج.

میرعرب، فرج‌الله (۱۳۹۵). تربیت اعتقادی و معنوی با نگاهی قرآنی. قم: انتشارات بوستان کتاب، چاپ دوم.

نصر، صلاح (۱۳۹۷). جنگ روانی. مترجم: محمود حقیقت کاشانی. تهران: سروش.

نصری، قدیر (۱۳۸۷). مبانی هویت ایرانی. تهران: تمدن ایرانی.

نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل. بیروت: مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث.

هالبتی، کی جی (۱۳۷۳). مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل. مترجم: مسعود طارم سری. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

میرزایی، م. و نوروزی، ف. (۱۳۹۴). تحلیلی بر مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از منظر مقام معظم رهبری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

مصاحبه با مجله آینده سازان، ۱۳۶۵/۷/۲۱

<http://shobkalayi.blogfa.com/post/۲۳۱>

Commented [A11]: لینک غیر فعال است

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۵/۲۳). بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1929>

Commented [A12R11]: لینک امتحان شد. فعال است
<http://shobkalayi.blogfa.com/post/۲۳۱>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۷/۲۲). بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1929#84632>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۱۰/۱۴). بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18453>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۲/۲۷). بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22536>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۷/۰۱). بیانات در دیدار وزیر و مدیران وزارت اطلاعات. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/tag-content?id=13125>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۱/۱۱). بیانات در دیدار جمعی از مداحان اهل بیت (ع). قابل دسترس

در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32740>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۷/۰۲). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری. قابل

دسترس در: قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8094>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۳/۰۱). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42633>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۱۱/۲۸). بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3165>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی.

قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3463>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۱۲/۰۵). دیدار جمعی از شاعران مذهبی سرا با رهبر انقلاب. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=35774>

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۰۷/۰۷). انتصاب دکتر پیمان جبلی به ریاست سازمان صدا و سیما.

قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=48764>

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۰۲/۱۲). سخنرانی تلویزیونی خطاب به ملت ایران. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1010>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۸/۱۴). بیانات در دیدار دست‌اندرکاران کنگره بزرگداشت شهدای
استان خراسان جنوبی. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=40875>